

соотношение понятий самоуправление, самоконтроль и саморегуляция в процессе социализации.

Установлено, что саморегуляция выступает уровнем сформированности психологических факторов самосознания и представляет собой целенаправленные изменения индивидом различных психофизиологических функций, которые обеспечивают сформированность у личности особых средств контроля за деятельностью, а также является фактором профилактики и преодоления их негативных психических состояний.

The article analyzes the psychological features of self-identity and its role in overcoming negative mental states. Submitted content and definitions of such phenomena as self-regulation, self-control, self-regulation mechanisms, personality. Examined levels of self-regulation of personality and self-government relationship between the concepts, self-control and self-regulation in the socialization process. Found that self-control advocates level of development of consciousness and psychological factors is a change in the individual targeted various psychophysiological functions that are provided in the individual Maturity of special means of monitoring activity and is a factor in preventing and overcoming their negative mental states.

В.В. Зеленін (м. Київ)

ЖИТТЄВІ СЦЕНАРІЇ ЯК МОЖЛИВІ ПЕРЕДУМОВИ ПСИХОЛОГІЧНИХ БАР'ЄРІВ ПРОФЕСІЙНОЇ САМОАКТУАЛІЗАЦІЇ МУЗИКАНТІВ-ВИКОНАВЦІВ

*Наш жизненный путь усеян обломками того,
чем мы начинали быть и чем мы могли бы сделаться.
Анри Бергсон*

Начальний період професійної концертної діяльності музиканта-виконавця назавжди карбується у його творчій біографії як артиста. Це – перехід від життєвих сценаріїв, що були інтеріоризовані йому в процесі батьківського виховання і фахового навчання (дитяча музична школа (ДМШ), музичне училище, музична академія чи інший вищий музичний заклад), до екстеріоризаційного само-творення. Й майбутнє виконавця, його самореалізація, визнання, слава, творчий успіх великою мірою залежать від того, як йому вдається переосмислити (зберегти чи, навпаки, подолати) ті сценарії-імпульси, що були дані йому на початку професійного розвитку [10] – траєкторію життєвого і творчого шляху музиканта. Це буде визначати перспективи і бар'єри його професійної самоактуалізації.

Спеціальна психолого-педагогічна та музикознавча література у переважній своїй більшості висвітлюють процеси, що відбуваються у контексті професійного розвитку, навчання і становлення музикантів від самого початку (5-6 років) до юності (20-25 років). Саме тут закладаються основи життєвих сценаріїв професійного виконавства, підвалини, які стануть бар'єрами чи, навпаки, «трамплінами» професійної самоактуалізації. Адже публічна концертна діяльність музиканта-виконавця починається досить рано. Часто, якщо навіть не брати до уваги такі виключення як музичні вундеркінди, що починають активно концертувати ще у 6-7 років, музикант-виконавець виходить грати перед публікою мінімум 2-3 рази на рік на початку свого навчання та 10-15 разів – наприкінці (навчаючись в аспірантурі чи на останніх курсах консерваторії). І це у випадку, якщо молодий виконавець жодного разу не брав участь у підготовці до конкурсів – а це на сьогодні скоріше виключення, ніж правило, в умовах, коли участь у дитячих і юнацьких конкурсах стає невід'ємною складовою професійної підготовки майбутнього музиканта-виконавця. Зі свого боку, найближче соціальне оточення молодого музиканта (батьки, викладачі) здебільшого зацікавлені у тому, щоб його професійна соціалізація і

самореалізація відбувалася вдало, формуючи в нього ті життєві сценарії, які вони вважають успішними [5].

Проте, варто підкреслити, що незважаючи на велику кількість праць з мистецтвознавства (передусім з історії музичного виконавства), музичної психології і педагогіки (А.Л. Готсдінер, С.О. Вишегородцева, Дж.Б. Дейвис, Дж. Доулінг, Б. Душек, Е. Курт, В.В. Медушевський, В.Г. Москаленко, Є.В. Назайкінський, Г.П. Овсянкіна, Г.С. Тарасов, Б.М. Теплов, Л.В. Шаповалова, Г.М. Ципін та ін.), а також методичних робіт, присвячених питанням психології музично-виконавської діяльності (Л.Л. Бочкарьов, Д.К. Кірнарська, В.І. Петрушин, М.С. Старчеус, Р.Ф. Сулейманов, Ю.О. Цагареллі та ін.), досі залишається **актуальним** системне вивчення того, яким чином життєві сценарії можуть створювати психологічні бар'єри професійному самоздійсненню, самореалізації та самоактуалізації музикантів-виконавців.

Метою нашої статті є аналіз життєвих сценаріїв як можливих передумов психологічних бар'єрів професійної самоактуалізації музиканта-виконавця. Реалізація даної мети передбачає низку **завдань**:

1. Визначити теоретико-методологічні підходи до вивчення та оцінки життєвих сценаріїв як провідного фактору професійної самоактуалізації музиканта-виконавця.
2. Проаналізувати *інтроспективні* та *екстраспективні* життєві сценарії як передумови формування психологічних бар'єрів професійного розвитку, що представлено у психолого-педагогічній та музикознавчій літературі.
3. Розкрити ключові *об'єктивні* і *суб'єктивні* чинники, які можуть сприяти недостатній професійній самоактуалізації у музично-виконавській діяльності та фаховому становленні молодих виконавців-інструменталістів – студентів старших курсів та асистентів-стажистів музичних ВНЗ III-IV рівнів акредитації (музичних академій, консерваторій, інститутів, університетів) в контексті фахової підготовки та самопідготовки.

Відповідно, *об'єктом* дослідження в нашій статті виступає процес професійної самоактуалізації музикантів-виконавців в контексті підготовки і самопідготовки зі спеціальності: в першу чергу – музикантів-інструменталістів та акторів-співаків. А *предметом* обрано життєві сценарії як можливі передумови формування психологічних бар'єрів професійної самоактуалізації музикантів-виконавців. *Гіпотезою* нашої роботи є припущення, що життєвий сценарій має істотний вплив на формування психологічних бар'єрів професійної самоактуалізації музикантів-виконавців.

Ідеї самоактуалізації в професії й через професію, що ґрунтуються на класичних роботах А. Адлера, К. Гольдштейна, А. Маслоу, Г. Олпорта, Р. Роджерса та ін., де самоактуалізація досліджується як свідомо діяльність людини, спрямована на максимально можливе розкриття та використання свого таланту на благо суспільства і самого себе, отримали свій розвиток у працях радянських (К.О. Абульханова-Славська, Б.Г. Ананьєв, Л.І. Анциферова, Л.І. Божович, О.М. Леонтєв, Д.О. Леонтєв, Л.С. Рубінштейн, В.В. Столін й ін.) та українських психологів-науковців (Г.О. Балл, І.Д. Бех, О.І. Бондарчук, А.М. Большакова, М.Й. Боришевський, І.С. Булах, Г.С. Костюк, С.Д. Максименко, І.П. Маноха, В. А. Семиченко, В.О. Татенко, Т.М. Титаренко та ін.), в яких поняття «самоактуалізація» розглядається як процес саморозвитку та самоствердження особистості, що вимагає від людини освоєння нею смислового виміру професійної дійсності й спрямований на пошуки сенсу життя.

У сучасній російській психологічній літературі поняття професійної самоактуалізації частіше розглядається через призму професійного розвитку [16, С. 38-39].

Таблиця 1.

Концептуальні підходи до вивчення професійного розвитку.

Форми професійного	Об'єкт розвитку	Засади професійного	Представники концепції
---------------------------	------------------------	----------------------------	-------------------------------

<i>розвитку</i>		<i>розвитку</i>	
Професійне становлення	Особистість	Соціальна ситуація, провідна діяльність	Т.В. Кудрявцев, Є.О. Клімов, Е.Ф. Зеєр, Ю.П. Поварєнков
Процес професіоналізації	Суб'єкт діяльності	Рівні виконання діяльності (успішність)	Н.С. Глуханюк, О.Р. Фонарьов, Н.Н. Нечаєв, Л.М. Мітіна
Особистісно-професійний розвиток	Зріла особистість	Професійна самоактуалізація	О.А. Деркач, В.Г. Зазикін, Н.В. Кузьміна, А.К. Маркова

Ми, при аналізі музично-виконавської діяльності ґрунтуємось на визначенні *професійної самоактуалізації* як пошуку себе в професії, власної професійної ролі, образу власного Я, професійного іміджу, індивідуального стилю професійної діяльності, визначення для себе професійних перспектив, досягнення їх та встановлення нових професійних над-цілей, прагнення до гармонійного розкриття і утвердження свого природного творчого потенціалу [6, с. 22].

В свою чергу, особистісне втілення професійної самоактуалізації буде визначатися передусім життєвими сценаріями музиканта-виконавця – стереотипами його мислення, переконаннями, мотивами і цінностями, світоглядом, а також стилем професійної діяльності [7, 9]. На загально-методичному рівні, а також на рівні теоретико-експериментальних і прикладних досліджень, вивчення життєвих сценаріїв у працях вітчизняних і зарубіжних науковців значною мірою пов'язане з такими поняттями як життєва перспектива, життєвий шлях, життєва криза, життєва стратегія, траєкторія життєвого шляху особистості (К.О. Абульханова-Славська, А. Адлер, Б.Г. Ананьєв, О.Г. Асмолов, Е. Берн, О.Ф. Бондаренко, Л.Ф. Бурлачук, Ж.П. Вірна, О.І. Власова, Л.С. Виготський, М. Веббер, Е. Дюркгейм, І.С. Кон, Д.О. Леонт'єв, К. Левін, А. Маслоу, К.Л. Мілютіна, В.Г. Панок, В.В. Рибалка, В.А. Роменець, О.П. Сергеєнкова, Ю.М. Швалб та ін.) [12]. У цих роботах життєві сценарії виступають як структурно-функціональні моделі формування професійної ідентичності, професійної адаптації, особистісної активності, життєвого вибору у відповідь на внутрішні і зовнішні умови життєдіяльності особистості.

Аналіз спеціальної психолого-педагогічної та музикознавчої літератури свідчить, що основними джерелами життєвого сценарію, які виступають передумовами стратегій професійної самоактуалізації музикантів-виконавців, можна вважати: *індивідуально-особистісні характеристики; родові й батьківські сценарії; культурно-історичні сценарії; професійно-педагогічні сценарії; професійно-соціалізаційні сценарії* [5]. Також, музикант-виконавець, як людина, що фактично все своє життя сумлінно і віддано займається однією й тією самою соціономічною професією, на думку багатьох психологів (С.П. Безсонов, Р.М. Грановська, Л.М. Корнеєва, А.К. Маркова, А.М. Новіков та ін.), має великий ризик професійної деформації. Більшість спеціальних соціально-психологічних, психолого-педагогічних і музикознавчих досліджень свідчать [1, 13, 17, 18], що крім загальних (типових) різновидів психологічних бар'єрів: організаційно-психологічних, соціально-психологічних, когнітивно-психологічних і психомоторних [16, с. 106], в музикантів-виконавців передумовами формування психологічних бар'єрів професійного розвитку постають *інтроспективні та екстраспективні* життєві сценарії.

Так, коли життєвий сценарій музиканта-виконавця перестає бути синергійно зв'язаним з суспільно-політичними, етнокультурними, соціально-психологічними та етико-естетичними потребами слухачів, його слід вважати *інтроспективним*. Тоді

виникає ефект мистецтва заради мистецтва (псевдоелітарність), який відображає замкненість виконавця на власні інтереси та почуття, суб'єктивне рефлексивне самостереження. Така професійна самоактуалізація музиканта насправді буде самозадоволенням, адже сенс його діяльності – емоційно-екзистенційний резонанс з аудиторією.

І навпаки, якщо виконавець *екстраспективно* орієнтується тільки на примхи публіки, він, можливо, отримає (швидко і дешево) популярність, але може втратити самого себе – свій хист. А професійна самореалізація перетвориться на популістське догоджання музичній моді, мінливим смакам і кон'юнктурним забаганкам.

Втім, не варто плутати популізм та культурну, соціально-психологічну й етико-естетичну синергію зі слухачькою аудиторією. Так, багато хто з видатних митців (й не тільки музикантів) вважав, що «жива правда» їхньої творчості походить з природи і правди суспільного життя. Так, наприклад, «коли у видатного італійського трагіка Томазо Сальвіні, який виконував роль Отелло, спитали, звідки він бере крик відчаю у сцені вбивства Дездемони, коли мавр дізнається про її невинність – він відповів, показуючи до залу: «Звідтіл» [10, с. 177].

Тому вихід, на наш погляд, полягає у тому, що зрілий музикант у власній концертно-виконавській практиці тримає баланс внутрішнього та зовнішнього, самопізнання і само-здійснення, індивідуалізації і соціалізації – *інтроспективного* та *екстраспективного*. Тоді прагнення до гармонійного розкриття і утвердження свого природного творчого потенціалу може здійснитися у збалансованому життєвому сценарії як стратегії професійної самоактуалізації музиканта-виконавця.

В свою чергу, розкриття ключових соціально-психологічних та індивідуально-особистісних агентів, що можуть сприяти недостатній професійній самоактуалізації у музично-виконавській діяльності та фаховому становленні молодих музикантів, дає нам перелік *об'єктивних* і *суб'єктивних* чинників.

До *об'єктивних* чинників можна віднести загальну освітню політику в сфері музичної культури і мистецтва, яка здійснювалася останні 20 років у незалежній Україні. Для більш детального розуміння імперативних положень даної політики зробимо невеличкий історично-ретроспективний екскурс.

Пріоритет формування психолого-педагогічної компетентності музикантів-виконавців був притаманний вітчизняній традиції музичної освіти ще з часів її започаткування. Так, зокрема, ще у 1924 році у Київській консерваторії студентам читалися чотири (!) курси з психології: «Загальна психологія», «Дитяча психологія», «Психологія і стилістика мистецтва» та «Музична психологія в педагогічній роботі» [8, с. 222]. Все це, на нашу думку, стало одним з факторів, що обумовив злет вітчизняної – українсько-радянської школи музичного виконавства, всесвітньо визнані представники якої (Г.Г. Нейгауз, П.С. Столярський та ін.) завжди вирізнялася глибокого психологізованим відношенням до процесів формування музичного таланту [4, 15].

У 2013 році виповнилося 100 років від створення Київської консерваторії. Багато що сталося за цей час. У 1938 році Київська консерваторія була нагороджена орденом Леніна, у 1940 році консерваторії присвоєно ім'я П.І. Чайковського, а в 1995 році за наказом Президента України вона отримала статус Національної музичної академії України імені П.І. Чайковського. Проте останніми роками сталося те, що надалі кардинально визначатиме рівень психологічної підготовки професійного самоусвідомлення молодих музикантів-виконавців. На даний момент (у 2013 р.) з огляду на тотальну політику скорочення кількості годин, що відводяться на загальноосвітні дисципліни, музичну психологію було просто виключено з переліку дисциплін Національної музичної академії України імені П.І. Чайковського. Руйнівні наслідки такого кроку для вітчизняної музично-виконавської школи важко недооцінити – тепер музиканти-виконавці у власному професійному розвитку будуть змушені аматорськи

оперувати побутовими уявленнями про природу і закономірності психічних процесів, які сприяють чи заважають їхній професійній самоактуалізації.

І це відбувається в той час, як у багатьох відомих вишах (Московській державній консерваторії ім. П.І. Чайковського, Російському державному педагогічному університеті ім. О.І. Герцена¹, Державному музичному училищі ім. Гнесіних, Білоруській державній академії музики, Королівській лондонській академії музики, Вищій музичній школі в Мюнхені тощо²) та деяких вітчизняних вищих навчальних закладах (Національному педагогічному університеті ім. М.П. Драгоманова, Мелітопольському державному педагогічному університеті ім. Богдана Хмельницького, Київському державному вищому музичному училищі ім. Р. М. Глієра та ін.) сьогодні читаються спеціалізовані курси з предмету «Музична психологія», а в межах міжнародних майстер-класів видатних світових виконавців (М.Л. Ростропович, В.Т. Співаков, Є. Менухін та ін.) постійно проводилися спеціалізовані психологічні тренінги для музикантів-виконавців. А все це, безсумнівно, створювало умови не тільки для психологічної освіти молодих музикантів-виконавців, але й ставало контекстом усвідомлення та корекції (в разі необхідності) неадекватних життєвих стратегій і психологічних бар'єрів професійної самоактуалізації. Адже, недаремно згідно визначень Великій Радянській Енциклопедії [2, с. 100] та Музичній Енциклопедії [14, с. 481] «питання *музичної психології є невід'ємною складовою саме музикознавства*». Це, безсумнівно, означає, що саме сучасна вища музична освіта має давати можливість музиканту-виконавцю усвідомлення та пере-прописування (ре-імпрінтингу) його неадекватних і обмежуючих життєвих сценаріїв. Так, наприклад, традиційна практика виховання музикантів-виконавців імпліцитно передбачає життєвий і професійний сценарій з актуальною орієнтацією на лідерство – кар'єру сольного виконавця. Більшість учбового репертуару, який виконує майбутній виконавець в процесі мінімум п'ятнадцяти років своєї фахової освіти, це – концертні твори. Проте, переважну більшість студентів-виконавців чекає кар'єра оркестранта чи педагога. Тож цей неадекватний життєвий сценарій (бачення себе солістом) формує психологічний бар'єр професійної самоактуалізації, що часто спричиняє фрустрації, депресії та інші девіації. Тому майбутньому виконавцю важливо пам'ятати відомий вислі Роберта Шумана: «Якби усі музиканти хотіли грати тільки у перших скрипках, не можна було б скласти оркестр» [цитат за 10, с. 186]. Музичний психолог-практик чи викладач міг би стати тим консультантом чи коучем, який системно (і систематично) допомагав би молодим музикантам-виконавцям у переосмисленні своїх девіантних сценаріїв професійної самоактуалізації.

Ще одним *об'єктивним* чинником, що може сприяти недостатній професійній самоактуалізації у музично-виконавській діяльності та фаховому становленні молодих музикантів, є психологічний бар'єр, пов'язаний із важливим аспектом життєвого сценарію професійної самоорганізації – підготовкою і самопідготовкою з фаху. Ті з майбутніх музикантів-виконавців, які не можуть (не в стані) організувати для систематичних занять самого себе і яким у цьому не приє найближче соціальне оточення, приречені мати посередні результати професійної самоактуалізації. Малкольм Гладуелл у своїй книзі «Генії та аутсайтери» [3, с. 37-40] наводить дані дослідження групи психологів на чолі з Андерсом Еріксоном, що проводилися у Берлінській Академії Музики на початку 1990-х

¹ РДПУ ім. О.І. Герцена, зокрема, випускає спеціалістів з кваліфікацією «Музична психологія та психологія музичної освіти» (шифр спеціальності 030712).

² У Російській Федерації музичну психологію викладають у багатьох ВНЗ, зокрема у Новгородському державному університеті, Тамбовському державному музично-педагогічному інституті ім. С. В. Рахманінова, Ульяновському державному університеті, Челябінській державній академії культури та мистецтв, Омському державному педагогічному університеті та ін.

років ХХ століття. На основі експертного опитування викладачів студентів-скрипалів було виокремлено три групи. У першу увійшли найкращі – потенційні солісти світового рівня. У другу – ті, кого оцінили як «перспективних». Третя група – студенти, що навряд зможуть стати професійними музикантами, у найкращому випадку – вчителями музики у середній школі. Як один з ключових кількісних факторів, що обумовив вищенаведену диференціацію на групи, було визначено кількість годин, яку на момент опитування віддали заняттям (репетиції) студенти за весь час від початку занять музикою. Так, найкращі студенти к 20 рокам у загальному підсумку налічували вже до 10 000 годин занять. У середніх кількість годин дорівнювалася 8 000, а в майбутніх вчителів музики – не більш як 4 000 годин. Аналогічну ситуацію А. Еріксон з колегами виявили, порівнюючи професійних піаністів та піаністів-аматорів. Аматори займалися не більше трьох годин на тиждень, тому к 20 рокам загальна кількість годин практики дорівнювалася в них не більше ніж 2 000 годин, а в той час як професіонали, з кожним роком збільшуючи тривалість занять, к 20 рокам мали в своєму «багажу» по 10 000 годин інтенсивної музичної практики.

На нашу думку, кількість годин вправ є лише однією з **об'єктивних** умов професійної самореалізації музиканта-виконавця. Звичайно ж, важливою є передусім якість тих занять, що забезпечується, зокрема, здібностями самого виконавця, підтримкою батьків, талантом педагога, усвідомленням свого професійного шляху та ще багатьма іншими факторами. Так, розкриття ключових **суб'єктивних** чинників психологічних бар'єрів, що можуть сприяти недостатній професійній самоактуалізації у музично-виконавській діяльності та фаховому становленні молодих музикантів, дало нам систему показників динаміки розвитку і взаємодії рівнів та проявів професійної самоактуалізації виконавців-інструменталістів – студентів старших курсів, асистентів-стажистів та випускників вищих навчальних музичних закладів III-IV рівнів акредитації (музичних академій, консерваторій, інститутів, університетів) (n=118), які максимально відрізняють їх від визнаних і зрілих професійних музикантів (n=45): слабка синергія, недостатня гнучкість поведінки, духовно-ціннісна незрілість; переважно низька мотивація до успіху, ілюзорні плани на майбутнє; стратегії самопридушення заради професійної соціалізації та відсутність системності у саморозвитку, що визначають нестійку життєву позицію та слабку основу для професійної самореалізації [6, с 128]. Ці ознаки і прояви корелюють з описаним А. Маслоу комплексом Іони (Jonahcomplex) [11].

При аналізі графічних профілів показників базових і додаткових шкал САТ (Рисунок 1.) вдалося виявити, що найвищі показники у зрілих музикантів та у студентів-виконавців можна помітити за одними і тими ж шкалами:

- шкала орієнтації в часі (відповідно 60,6 % і 44,5 %);
- шкала внутрішньої підтримки (відповідно 59,4 % і 43,1);
- шкала само-прийняття (відповідно 58,6 % і 41,2 %);
- шкала креативності (відповідно 59,8 % і 42,9 %).

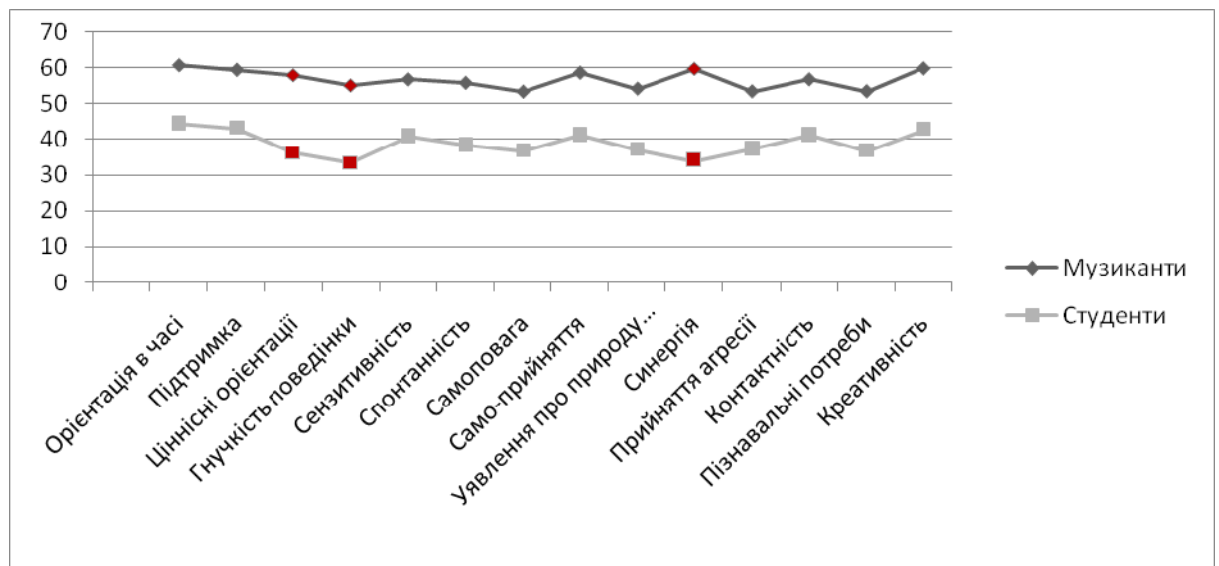

Рис. 1. Графічні профілі показників базових і додаткових шкал САТ зрілих музикантів та студентів-виконавців старших курсів НМАУ

Загальна подібність конфігурації графічних профілів видатних музикантів та студентів-виконавців може бути пояснена схожістю професійних установок музично-виконавської діяльності. Дані збіги свідчать про те, що процес самоактуалізації музикантів-виконавців визначається особливостями їх професійної практики: публічністю діяльності музиканта-виконавця, усвідомленням симультанно-суксесивних темпоральних процесів при роботі над музичним твором, синкретичністю спрямованості діяльності, творчим характером роботи.

Одночасно практично єдиною значною відмінністю цих графічних профілів є розбіжність за шкалою «синергія». Як відмічалось більшістю досліджуваних, це пов'язано з двома традиційно шкідливими для розвитку молодих музикантів-виконавців інтуїтивними стратегіями, що формують психологічні бар'єри професійної самоактуалізації:

- Консервативне наслідування. Часто захоплення самоактуалізаційними досягненнями й професійною майстерністю тих чи інших видатних виконавців веде молодого музиканта до мавпування не тільки стилю гри, але й ефективних, на погляд студента-виконавця, акмеологічних стратегій. Більшість вітчизняних і зарубіжних музичних педагогів-методистів погоджуються, що на ранніх етапах професійного становлення така імперативність може бути корисною, але «в мистецтві копіювання навіть «ідеальних зразків» неприйнятне – воно веде до штампів» [15, с. 215].
- Формальне ставлення до фахового навчання. Практика свідчить, що більшість студентів музичних ВНЗ вважають, що сумлінне фахове навчання не гарантує їм в сучасних вітчизняних умовах достойної професійної реалізації. Тому вони намагаються найскоріше влаштуватися на роботу в творчі колективи, нехтуючи подальшим професійним зростанням і самоактуалізацією.

Так, проаналізувавши різницю у кількісних значеннях шкал САТ, вдалося виявити й відмінності професійної самоактуалізації видатних музикантів, які досягли високого професійного рівня, та студентів-виконавців: найбільша різниця показників виявлена за шкалами «ціннісні орієнтації», «гнучкість поведінки» та «синергія» (Таблиця 2.). На наш погляд, отримані результати свідчать про те, що студенти не мають ще достатнього життєвого і професійного досвіду для усвідомлення духовно-ціннісного потенціалу музичного виконавства, через вікові особливості вони ще не до кінця визначилися зі своїми духовними цінностями, поглядами на життя, планами на майбутнє, бажаннями й таке інше.

Порівняльна таблиця середніх показників (у процентному співвідношенні) параметрів самоактуалізації зрілих музикантів та студентів-виконавців старших курсів музичних ВНЗ.

Шкали САТ	Кількісні значення шкал САТ		
	Музиканти	Студенти	Кількісна різниця
<i>Шкала орієнтації в часі (ОЧ)</i>	60,6	44,5	16,1
<i>Шкала підтримки(П)</i>	59,4	43,1	16,3
<i>Шкала ціннісних орієнтацій (ЦО)</i>	57,8	26,3	21,5
<i>Шкала гнучкості поведінки (ГП)</i>	55,1	33,4	21,7
<i>Шкала сенситивності (Сен)</i>	56,7	40,9	15,6
<i>Шкала спонтанності (Сп)</i>	55,7	38,4	17,3
<i>Шкала самоповаги (Спов)</i>	53,3	36,8	16,5
<i>Шкала само-прийняття (Спр)</i>	58,6	41,2	17,4
<i>Шкала уявлень про природу людини (Уп)</i>	54,1	37,1	17
<i>Шкала синергії (Син)</i>	59,6	33,9	25,7
<i>Шкала прийняття агресії (ПА)</i>	53,4	37,4	16
<i>Шкала контактності (К)</i>	56,7	41,2	15,5
<i>Шкала пізнавальних потреб (Піз)</i>	58,4	39,8	19,6
<i>Шкала креативності (Кр)</i>	59,8	42,9	17,9

Свою недостатню поведінкову гнучкість і синергійність вони тією чи іншою мірою намагаються компенсувати налагодженням міжособистісних взаємин з більш професійно успішними виконавцями та рефлексією актуальних потреб власної професійної соціалізації. Студенти-виконавці часто вірять, що їхнє професійне само-здійснення визначається «корисними знайомствами» та «правильними» стратегіями соціалізації (приспосовування). До речі, ці дані в подальшому дослідженні ще раз підтверджуються отриманими результатами діагностики духовно-ціннісного рівня музичного мислення [6, с. 114]. З тих самих причин здатність студентів до цілісного сприйняття світу і людей знаходиться ще у стадії формування.

У цілому тенденція розвитку професійної самоактуалізації зрілих музикантів полягає у пасіонарно-активному *створенні* для себе умов і контекстів зростання і творчої реалізації, в той час як більшість студентів-виконавців схильні пасивно і конформно *приспосовуватися* до соціально-економічних умов, кон'юнктурних умовностей та неписаних «правил» професійної спільноти.

Узагальнюючи вищезазначене, підкреслимо, що нами було розкрито лише деякі з ключових *об'єктивних* і *суб'єктивних* чинників, що можуть сприяти формуванню психологічних бар'єрів професійної самоактуалізації у музично-виконавській діяльності та фаховому становленні молодих музикантів. Так, наприклад, професійні акцентуації як спричинене життєвим сценарієм надмірне підсилення деяких рис характеру, а також окремих професійно обумовлених властивостей і якостей особистості, можуть спричинити деформації особистості музиканта-виконавця. Такі акцентуації в процесі виконавської діяльності набувають професійно обумовлений характер, перетворюючись на психологічні бар'єри професійної самоактуалізації: навчену безпорадність, професійне відчуження, кризи професійного становлення, професійні деструкції, професійну стагнацію, маргіналізацію й таке інше.

Тому одним з провідних завдань практичного музичного психолога є вивчення життєвих сценаріїв музикантів-виконавців з метою виявлення та подолання психологічних бар'єрів професійної самоактуалізації. Це завдання набуває особливого значення в контексті професійного навчання у музичних ВНЗ, бо саме в цей період, як це

було вказано вище, виконавці-інструменталісти – студенти старших курсів та асистенти-стажисти вищих навчальних музичних закладів III-IV рівнів акредитації (музичних академій, консерваторій, інститутів, університетів) постають перед необхідністю переосмислити і креативно екстеріоризувати свої життєві сценарії для пасіонарно-активного створення успішної реалізації траєкторії особистісно-професійного – життєвого і творчого шляху митця.

Подолання психологічних бар'єрів професійної самоактуалізації надає молодому музиканту-виконавцю більшої варіативності у виборі траєкторії професійного розвитку. В той же час життєвий сценарій може виступати як бар'єр та водночас як актуальна перспектива професійної самоактуалізації – корегуючи власні неврози, обмеження і песимістичні самооцінки, долаючи певні суспільні обставини й соціально-психологічні завади (невизнання, кон'юнктура тощо), молодий виконавець загартує свій духовно-ціннісний потенціал, набуває життєвого і професійного досвіду та визначається з духовними цінностями, поглядами на життя, планами на майбутнє, бажаннями – вчиться активізувати, мобілізувати та перевершувати самого себе.

Завершуючи аналіз життєвих сценаріїв як можливих передумов відтворення психологічних бар'єрів професійної самоактуалізації музикантів-виконавців, можна зробити такі **висновки**:

1. Незважаючи на великий інтерес до вивчення самоактуалізації, ані у вітчизняних, ані у зарубіжних наукових джерелах досі не було представлено теоретико-методологічних підходів до аналізу та оцінки життєвих сценаріїв як провідного фактору професійної самоактуалізації музиканта-виконавця, що і визначає актуальність їхнього дослідження.
2. Аналіз *інтроспективних* та *екстраспективних* життєвих сценаріїв як можливих передумов формування психологічних бар'єрів професійного розвитку, що представлений у психолого-педагогічній та музикознавчій літературі, вказує на необхідність тримати баланс індивідуально-внутрішніх та соціально-зовнішніх (суспільних) орієнтирів. Тоді професійна самоактуалізація музиканта-виконавця у концертно-виконавській практиці набуває гармонії та веде до творчої зрілості.
3. Розкриття ключових *об'єктивних* і *суб'єктивних* чинників, що можуть сприяти недостатній професійній самоактуалізації у музично-виконавській діяльності та фаховому становленні молодих виконавців-інструменталістів – студентів старших курсів та асистентів-стажистів музичних ВНЗ III-IV рівнів акредитації (музичних академій, консерваторій, інститутів, університетів) в контексті фахової підготовки та самопідготовки, дає підстави стверджувати, що професійний розвиток і самозбереження музиканта забезпечуються готовністю виявляти (і визнавати) власні психологічні бар'єри та активною стратегією їхнього подолання.

Окреслюючи подальші перспективи аналізу життєвих сценаріїв як можливих передумов відтворення психологічних бар'єрів професійної самоактуалізації музикантів-виконавців, можна зазначити, по-перше, вивчення специфіки та ефективності різних засобів оптимізації професійної самоактуалізації музикантів-виконавців шляхом розвитку компетентності подолання психологічних бар'єрів – допомоги і самопомоги з використанням психотехнологій (психопрофілактики, психологічного консультування, психокорекції, терапії, психологічної реабілітації); по-друге, дослідження перспектив і форматів долаття перешкод для професійної самореалізації – індивідуально-особистісне зростання виконавця-митця за допомогою коучингу та соціально-психологічне самоздійснення в контексті спеціалізованих групових тренінгів; по-третє, подальший аналіз основних індивідуальних й соціокультурних джерел як агентів, умов і засобів подолання психологічних бар'єрів професійної самоактуалізації виконавців-інструменталістів на різних етапах фахового становлення.

Література

1. Адорно Т. Введение в социологию музыки. Двенадцать критических лекций // Избранное: Социология музыки. – М.; СПб.: Изд-во «Университетская книга», 1999. – 445 с.
2. Большая советская энциклопедия / ред. А.М. Прохоров, Н.К. Байбаков, А.А. Благонравов и др. В 30 томах, издание 3-е, испр., перераб., расшир. и доп. – М.: Изд-во: Советская Энциклопедия, 1969-1978. – 18960 с., т. 17.
3. Гладуэлл М. Гении и аутсайдеры: Почему одни все, а другим ничего? / Малкольм Гладуэлл ; Пер с англ. – М.: Изд-во Манн, Иванов и Фарбер, 2012. – 239 с.
4. Гринберг М., Пронин В. В классе П.С. Столярского / М. Гринберг, В. Пронин // Музыкальное исполнительство. – М.: Изд-во «Музыка», 1970. – Вып. 6.1. – С. 162-193.
5. Зеленін В.В. Життєві сценарії як передумова формування стратегій професійної самоактуалізації музикантів-виконавців / В.В. Зеленін // Актуальні проблеми психології : Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка. Психологія навчання. Гендерна психологія. Медична психологія. – К. : ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2013. – Том X. – Вип. 25. – С. 138-156.
6. Зеленін В.В. Професійна самоактуалізація музиканта як аспект індивідуального виконавського стилю / В.В. Зеленін // Актуальні проблеми психології : Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка. Психологія навчання. Гендерна психологія. Медична психологія. – К. : ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2011. – Том X. – Вип. 18. – С. 150-164.
7. Зеленін В.В. Психолого-педагогічні умови професійної самоактуалізації музикантів-виконавців: дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Зеленін Всеволод Володимирович. – 2012. – 321 с.
8. Зільберман Ю.А. Київське музичне училище. Нарис діяльності. 1868-1924 роки : Монографія / Юрій Абрамович Зільберман. – Київ. : Типографія «Клякса», 2012. – 480 с.
9. Йоркіна Є. Б. Психолого-педагогічні умови формування індивідуального стилю виконавської діяльності музиканта-інструменталіста : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02 «Теорія та методика навчання музики» / Йоркіна Євгенія Борисівна. – К., 1996. – 21 с.
10. Коган П. Вместе с музыкантами. 2-е изд. – М. : Изд-во «Сов. Композитор», 1986. – 272 с.
11. Маслоу А. Дальние пределы человеческой психики/А. Маслоу ; пер. с англ. А. М. Татлыбаевой. – СПб.: Евразия, 1999. – 432 с.
12. Мілютіна К.Л. Траєкторії життєвого шляху особистості в динамічному середовищі : монографія. – Ніжин : ТОВ "Видавництво «Аспект-Поліграф», 2012. – 298 с.
13. Москаленко В. Г. Творческий аспект музыкальной интерпретации (к проблеме анализа) : исследование / В. Г. Москаленко. – К. : Изд-во Киев. гос. консерватории им. П. И. Чайковского, 1994. – 157 с.
14. Музыкальная энциклопедия. / Гл. ред. Ю. В. Келдыш. В 6 т. – М.: Изд-во «Советская энциклопедия», 1978. т. 4 – С.480-482.
15. Нейгауз Г.Г. Размышления, воспоминания, дневники, избранные статьи, письма к родителям. / Состав. Я.И. Мильштейн – М. : всесоюзное изд-во «Советский композитор», 1983. – 526 с.
16. Сыманюк Э.Э. Психологические барьеры профессионального развития личности. Практико-ориентированная монография. / Под ред. Э.Ф. Зеера. – М. : Изд-во «Московский психолого-социальный институт», 2005. – 252 с.
17. Теплов Б.М. Психология музыкальных способностей. – М.-Л.: АПН РСФСР, 1947. – 355 с.
18. Шаповалова Л.В. Рефлексивный художник. Проблемы рефлексии в музыкальном творчестве. – Х. : Изд-во «Скорпион», 2007. – 292 с.

В статье рассматриваются научные и методические основы профессиональной самоактуализации в практике профессионального музыкального исполнительства. Проведен теоретико-методологический анализ источников, посвященных вопросам

содержания и сущности жизненных сценариев в музыкально-исполнительской практике. Проанализированы интроспективные и эктраспективные жизненные сценарии как предпосылки формирования психологических барьеров профессионального развития. Раскрыты ключевые объективные и субъективные факторы, которые могут способствовать недостаточной профессиональной самоактуализации в музыкально-исполнительской деятельности и профессиональном становлении молодых исполнителей-инструменталистов – студентов старших курсов и ассистентов-стажеров музыкальных ВУЗов III-IV уровней аккредитации (музыкальных академий, консерваторий, институтов, университетов) в контексте профессиональной подготовки и самоподготовки.

The article is dedicated to the description of the scientific and methodological foundations of professional self-actualization in the practice of professional music performance. This work presents the methodological analysis of the sources that are devoted to the questions of life scenarios in the musical performing practice. The introspective and extraspective life scenarios are analyzed as pre-conditions of forming the psychological barriers of professional development. The key objective and subjective factors that can be instrumental in insufficient professional self-actualization and becoming of young performing musicians – both senior students and assisting interns of musical colleges, academies and conservatories – are exposed.

О. Г. Коваленко (м. Полтава)

ОБҐРУНТУВАННЯ ПРОГРАМИ ВПЛИВУ НА МІЖСОБИСТІСНЕ СПІЛКУВАННЯ ОСІБ ПОХИЛОГО ВІКУ

Постановка проблеми дослідження. Якість існування людини впродовж життя зумовлюється різноманітними економічними, політичними, біологічними, соціальними, психологічними чинниками. Їхня роль є різною на окремих етапах життя, але останній чинник є таким, що впливає на людину завжди. До такого психологічного, а саме – соціально-психологічного чинника належить спілкування, міжособистісне спілкування як базова потреба людини (Б. Ф. Ломов). У міжособистісному спілкуванні увага приділяється людині, партнерові по спілкуванню, він є цінністю і джерелом радості (Б. Д. Паригін). У процесі такого спілкування виникають особистісно конструктивні відносини – взаємодопомоги, співпраці, дружби, доброзичливості (І. Д. Бех). Особливого значення таке спілкування набуває на окремих етапах життя людини, зокрема тоді, коли його вважають провідним видом діяльності (немовля, підліток, похилий вік). Постає необхідність у розвитку, вдосконаленні такого спілкування. Зважаючи на це, **метою дослідження** визначаємо обґрунтування програми впливу на міжособистісне спілкування осіб похилого віку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вікова група осіб пізнього віку є досить різноманітною, неоднорідною, різноплановою. Кожна людина має свої особливості, кожен по-різному адаптований до умов зовнішнього середовища. Гармонійне життя (що і свідчить про адаптованість до умов зовнішнього середовища) у цьому віці зумовлюється низкою умов, зокрема, творчим характером способу життя, толерантністю до змін, здатністю помічати та приймати приховані можливості життєвих ситуацій. Також важливою умовою плідного життя у похилому віці є вміння поглянути на все своє життя з точки зору актуальних відносин і проблем, що можливе за умов успішного вирішення проблем та конфліктів минулого. Оптимізації життєдіяльності у цьому віці сприяє і схильність людини оцінювати своє життя та події всього світу за критерієм успіхів, досягнень, щасливих моментів, активне відношення до свого життя (тобто, поразки та помилки інтерпретуються як складні, але необхідні уроки життя, які у решті сприятимуть